

Darrell Huff: Jak lhát se statistikou

S jistou nadsázkou mi tato kniha připomíná jinou, o níž by asi málokdo řekl, že může obsahovat výstižnou a navíc vtipnou typologii forem (smluvní) činnosti a hráčů v ní; vyšla už dávno v edici Praktické příručky (Petr Hajn: Jak uzavírat hospodářské smlouvy, Panorama, Praha 1982). V tehdejší době si český autor (a překladatel na tom nebyl o moc lépe) nemohl dovolit výslovnou perzifláž signalizovanou už v názvu, pokud se byť okrajově dotýkala socialistické praxe a potenciálně ji zlehčovala, ironizovala, či nedej bože kritizovala. A tak se občas i různé formy beletrizace, lze-li to tak označit, schovaly pod fádni antimarketingový jazyk (v kontrastu s reklamním jazykem současnosti; krédo tehdejší doby – raději na sebe neupozornit, dnes – za každou cenu na sebe upozornit).

Jak lhát se statistikou je publikací o poli působnosti metod zasahujících do všemožných lidských činností, kde lze něco vyjádřit čísly (Z čísel jde strach; str. 81), poměry (Někdy je zdravější nevědět o dané věci vůbec nic než vědět něco, co není pravda; viz str. 60) nebo souvislostmi mezi trendy opakujících se faktů (Když chcete něco dokázat, a nejde to, dokažte něco jiného, a tvařte se, že je to to samé; str. 105). Rozhodně zde nejde o apriorní odmítání statistických postupů a hodnocení (To je jako odmítat číst, protože spisovatelé někdy používají slova, aby fakta a vztahy spíš utajili, než odhalili; str. 160), nýbrž o manipulaci či dezinformování pomocí statistických metod (Jak statistikovat, kapitola 9; str. 139).

Nad skutečností, že v originále kniha vyšla už před 60 lety (v r. 1954) a český překlad až v r. 2013, mě zamrazilo (mimořádně, kapitoly jsou doplněny komentáři Evy Zamrazilové, donedávna členky

Bankovní rady České národní banky). Autor (zemřel v r. 2001) knihu stále doplňoval a aktualizoval, dočkala se mnoha vydání, řady ocenění ze stran studentů a veřejnosti (stala se učebnicí statistiky pro nematematické obory na univerzitách), ale také od odborníků. Její platnost a použitelnost po dlouhém odstupu od prvního vydání svědčí o jisté nadčasovosti. Tohoto průvodce po mapě figlů a triků, jejichž výsledkem je udělat s pomocí přesvědčivých interpretací statistických souborů určitý dojem z utvořené výpovědi (který může zastírat skutečnost podstatně jinou), autor uvádí: „Může to vypadat jako manuál pro ty, kteří chtějí statistiku zneužívat, ale beru si příklad z kasaře, který vydal své paměti a někdo je nazval příručkou na vylamování zámků, vylupování trezorů a zahlazování stop. Ten kasař tehdy řekl: Lumpové to všechno stejně dávno znají a poctiví lidé by se to měli dozvědět v rámci sebeobrany.“ Škoda, že generace odrostlá v konzumních časech, ale i univerzitní studenti byli dosud v tuzemském prostředí knížky „ušetřeni“.

Darrell Huff odhaluje a na příkladech vysvětluje nejčastější způsoby, jak si média, správní establishment, politici a také vědci pohrávají s fakty a čísly účelovým způsobem. Jak vidno, nejde o primární určení textu obci badatelské, i když řada příkladů z vědy tu je a některé kapitoly se věnují hlavně této sféře (kapitola 7 – Polovičatá čísla; kapitola 8 – Napřed důsledek, potom příčina; a části dalších kapitol). Není však těžké si případy z vědy „dosadit“ do pasáží z jiných oblastí. Záměna korelace a kauzality, nedostatečný soubor vzorků a špatný způsob jejich sběru, neprokázané předpoklady, zamlčené okolnosti, nepřehledné grafy, zkreslující ilustrace, průměry versus módy či mediány,

JAK LHÁT SE STATISTIKOU

Darrell Huff

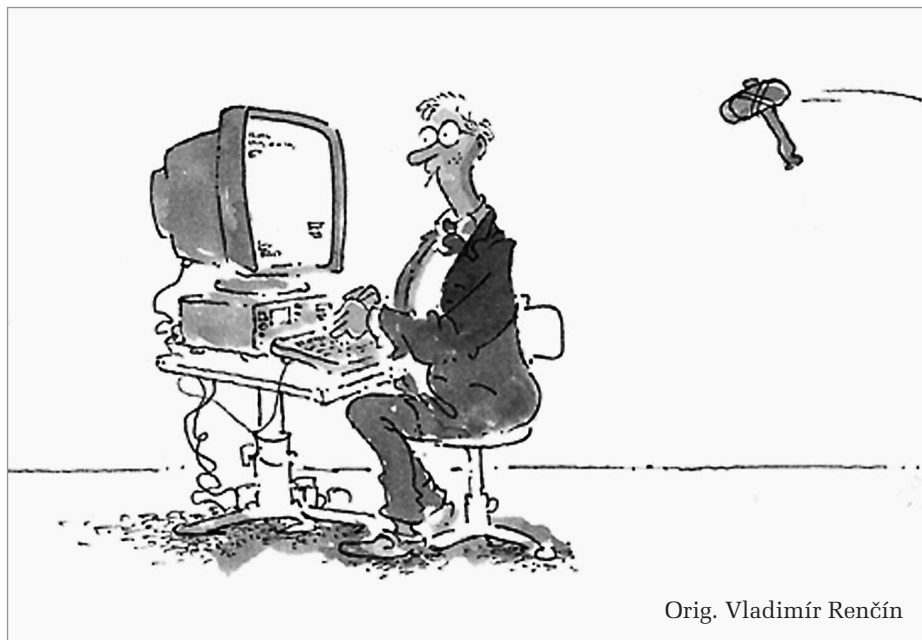
Bestseller! Přeloženo do většiny světových jazyků.
Prodáno 500 000 výtisků.

NAKLADATELSTVÍ BRÁNA

nedostatek logiky při testech atd. – patří mezi ještě početnější sadu parametrů, které mohou „ohnout“ hodnocení údajů až k absurditám. Zpracovatel dat ve vědě se musí subjektivně rozhodovat mezi různými statistickými postupy a nakonec zvolit metodu, kterou použije. Není pravděpodobné, že by při možnosti výběru aplikoval tu, která nezajistí, že by „nic aspoň trochu hezkého nevyšlo“, resp. takovou, která nezaručí přijetí do vědeckého tisku coby hlavní cíl kariérního naplňování vědce (i recenzenti bývají zahlceni a leckdy se nechají přesvědčit elegancí metody nebo interpretace; sebraná data přezkoumají jen stěží, pokud k nim vůbec mají přístup). U oněch přesvědčivých čísel ani nemusí jít o to, že by rovnou lhala – pouze vůbec nic neznamenají.

Nadprůměrně čtivé knížce (s ohledem na nelehké téma) lze nanejvýš vytknout možné překladatelské drobnosti v někdy zbytečně složitě stylizovaní větných vazeb, nebo vzácné terminologické nepřesnosti. Jako doporučená četba pro přírodovědce (nejen pro ně) pomůže vytvořit si souhlasný či nesouhlasný názor na to, zda „tváří v tvář tomu přesvědčivému a autoritativnímu údaji ... zdravý rozum poněkud selhal.“ Pro ty, kteří mají nadměrný respekt nebo i nábožnou víru v prezentaci reality skrze statistiku, potažmo statistikulaci, usnadní život poznání shrnuté na str. 159: „Faktem je, že bez ohledu na matematický základ, je statistika natolik uměním, nakolik je vědou. Velmi mnoho manipulací a dokonce deformací se dá udělat ve vši slušnosti.“

Nakladatelství Brána, Praha 2013,
192 str. Doporučená cena 349 Kč

Orig. Vladimír Renčín